

Списание "Анамнеза" брой 12, 2011 г.

**За да разлиствате страниците,
посочете с мишката върху долния
десен ъгъл.**

**Можете или да ги обръщатете веднага,
чрез натискане, или да ги разгръщате
бавно, като истинска книга, държейки
натиснат бутона на мишката.**

Приятно четене!

[Свали в PDF](#)

ЮГОСЛАВСКОТО РАЗУЗНАВАНЕ В ПИРИНСКИЯ КРАЙ (1948-1963 Г.) – МИТ И (ИЛИ) РЕАЛНОСТ

Мариан Гяурски

Въпросът за тайните служби в бившите социалистически страни от някогашната Източна Европа и особено в „балканската“ ѝ част от дълго време ангажира въображението на изследователите, а с постепенното разсекретяване на архивите на тайните служби в Румъния, България и Сърбия темата вероятно ще доведе до бум на проучванията, свързани с най-различни аспекти от историята на социализма през призмата на сведенията, събирани от съответните архиви на комунистическите силовите структури. Поставянето на акцент върху една сфера от дейността на УДБа е истинско предизвикателство, защото бившата югославска служба все още е обгърната от всякакви масови митове и дори

в историографията на държавите от постюгославското пространство е трудно да се открие даже и едно сериозно монографично изследване. Същевременно на УДБа и до момента се приписва основателно или не ключова роля не само в изграждането на македонската република в рамките на Титова Югославия, но и на днешната македонска държавност.

Темата конкретно за югославското разузнаване в Пиринска Македония е многопластов исторически проблем, който досега не е бил обект на сериозно изследване от страна на българската историография. Доколкото присъства в българската историопис той е разглеждан, преди всичко, като част от българо-югославските отношения и по-специално, като детайл в македонистката политика на Белград спрямо Пиринска Македония.

Целите, които си поставя настоящото изследване са няколко. Да се опише структурата, мащабът и начинът на действие на югославското разузнаване в Пиринска Македония; да се потърси значението на югославското разузнаване за налагането на македонското национално съзнание на населението в Пиринския край, както и да се разбере до каква степен югославското разузнаване реално извършва подривна дейност и каква е ролята на ДС в измислянето на югославските шпионски дейности в областта.

Освен това ще се направи опит да се отговори и на два допълнителни въпроса, а именно: как и чрез кого югославското разузнаване събира необходимата

му информация? Кой и защо на практика изпълнява югославските разузнавателни интервенции в Пиринския край?

Съвкупността от тези набелязани цели и въпроси ще трябва да даде отговор на въпроса какво всъщност представлява югославското разузнаване, какъв е неговият мащаб, реалните му възможности и крайните резултати от неговата дейност в Пиринска Македония.

Югославското разузнаване в Пиринска Македония в периода 1948-1963 г. е елемент почти изцяло пренебрегван в анализите на българските историци. Това е така главно поради факта, че документите, даващи информация за тази проблематика десетилетия наред бяха почти недостъпни за изследователите. Може би именно заради това историците, занимаващи се с югославската политика спрямо Пиринска Македония не използват разузнаването, нито като основен, нито като спомагателен елемент в своите научни дирения. И въпреки разсекретяването на документите на българското контразузнаване проблемът за югославското разузнаване в Пиринска Македония все още търси мястото си сред изследванията на българските историци.

Най-много архивни документи за югославското разузнаване в Пиринския край за периода 1948-1963 г. се съхраняват в документите на бившата държавна сигурност, които към настоящия момент са на разпореждане на създаващия се централизиран архив на "Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани

към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия".¹ В Централния държавен архив и Дипломатическия архив към Министерството външните работи също се намират документи, които дават сведения за югославските разузнавателни операции в Пиринска Македония. Тези източници носят систематизираща и допълваща информация, отнасяща се преди всичко за управленските решения на БКП по македонския въпрос и българо-югославските отношения. В архива на МВНР, също така, се съдържат сведения за тези аспекти в докладите на българските пълномощни министри, консули и техни сътрудници в Белград. От тези материали може да се добие представа за методите на действие на УДБа в Белград и Югославия. Други документални източници, свързани с темата, и по конкретно за действията на българското разузнаване в Югославия се намират в документалния фонд на бившата структура на Първо главно управление на Държавна сигурност (ПГУ) с приемник Националната разузнавателна служба, който също вече е част от архива на Комисията по досиетата. Документи за югославските агентурни мероприятия се съдържат и в Териториалната дирекция на държавния архив в Благоевград, както и в Македонския научен институт – Филиал Благоевград.

За съжаление на този етап архивите на тайните служби в Белград и Скопие все още не са разсекретени

¹ Интернет страницата на Комисията по досиетата. Там е посочена нормативната основа, която дава законови права на Комисията да разполага с документалния масив на Държавна сигурност - <http://www.comdos.bg/> (03.01.2010)

и това ги прави, на практика, недостъпни за изследователите.

За изворова база също така са използвани публикуваните в последните няколко години документални корпуси, подбрани от Веселин Ангелов², както и т.нар. "Бяла книга", издание на МВНР.³

За съжаление исторически изследвания конкретно за югославското разузнаване в Пиринския край все още не са публикувани.

Разузнаването предствавлява теоритична и практична постановка за събиране на информация за противника или конкурента с цел осигуряване на сигурност, както и за да бъдат получени преимущества в областта на въоръжените сили, политическата или икономическата област. Повечето специалисти по проблемите на разузнаването са на мнение, че основното предназначение на разузнавателните служби е събирането и анализът на получената информация.⁴

Тези автори имат своите основания, но югославските разузнавателни служби спрямо България след Втората
2 **Ангелов, В.** Хроника на едно национално предателство. Бл., 1999 ; **Същият**, съставител: Архивите говорят № 31, Македонският въпрос в българо-югославските отношения (1944-1952). С., 2005. ; **Същият**: Вик в съня. Материали за съпротивата на Владимир Поптомов срещу македонизацията на Пиринския край. С., 2005.

3 Документъ о враждебной и агрессивной политике югославского правительства по отношению к народной республике Болгарии. С., 1952.

4 Повече за тези теоритични постановки вж. например книгите на **Бончо Асенов**: Теория на разузнаването. С., 2005. ; Разузнаването от древността до наши дни. С., 2003.

световна война, както и другите социалистически специални служби не се ограничават само до събирането на информация. Техните задачи и действия са насочени към постигането на благоприятен изход на събитията в полза на конкретните интереси на югославската държава.

В рамките на разглеждания период в живота на югославските тайни служби могат да бъдат очертани два периода, през които службите носят различни наименования и съответно притежават различни структурни особености. Тази условна периодизация изглежда по следния начин:

Първи период – от 1943 до 1946 г. (с абревиатури ОЗН⁵ и ОЗНА⁶)

Втори период – от 1946 до 1962 г. (с абревиатура УДБ(а))⁷

Раждането на югославската служба за сигурност съвпада със създаването на новото югославско държавно формирование, начело с Тито, в разгара на Втората световна война. В първите дни на септември 1943 г. под непосредственото ръководство на югославския ръководител се създава „Одсек за заштиту народа“ (ОЗН), за подсилване на сигурността в освободените от югославските партизани територии. На основата на този отдел на 13 май се формира „Одељење заштите

5 Отдел за защита на народа (М. Г.)

6 Отделение за защита на народа (М. Г.)

7 **Асенов, Б.** Теория на разузнаването ..., с. 83.

народа" (ОЗНА), което фактически слага началото на югословската специална служба за сигурност.⁸ В състава на ОЗНА влизат разунавателни и контраразунавателни служби, разполагащи с изключително големи правомощия, простиращи се дори в редиците на армията. До реорганизацията на службата през 1946 г. ОЗНА няма ясно изградени направления и ясен структурен облик.

През март 1946 г. югославската служба за сигурност се преименува в „Управа државне безбедности“⁹ (УДБ) и се реорганизира, създавайки структурата, която ще действа почти през целия югославски период. От службата се отделя военната контраразунавателна служба – КОС, както и граничната охрана – КНОЮ.¹⁰

В класическия си вид структурата на УДБ включва Централно управление, републикански, областни и околийски управления. Всички те имат единен принцип на структуриране, както и повечето социалистически специални служби.

В края на 40-те години югославската Държавна сигурност е разделена на следните отдели:

„Отдел 1 – Външно разузнаване“¹¹

⁸ Електронен портал на сръбската агенция за разузнаване и сигурност – ВИА (на сръбски език) - <http://www.bia.sr.gov.yu/> (27.02.2008 г.)

⁹ Управление државна сигурност (М. Г.)

¹⁰ **Архив на Министерството на Вътрешните работи (по – нататък само АМВР)**, ф. 2, оп. 1, а. е. 2191, л. 1.

¹¹ В този случай, както и в по-нататъшната структура с курсив се отбелязват направленията, които действат във външнополитическото разузнаване и в частност в Пиринска Македония (М. Г.)

Отдел 2 – Политическо разузнаване

Отдел 3 – Контраразузнаване

Отдел 4 – Оперативна отчетност (картотеки)

Отдел 5 – Финансов

Отдел 6 – Технически (шифър, кореспонденция, телефони)

Отдел 7 – Следствен

Отдел 8 – Стопански

Отдел 9 – Проучване и проследяване¹²”

Югославската УДБ представлява една силно разклонена структура с множество разунавателни центрове, работещи по различни направления. По отношение на България разунавателните централи са концентрирани по цялото протежение на югославско-българската граница. През целия социалистически период тези централи развиват активни разунавателни мероприятия на българска територия.

С разунавателна дейност в Пиринска Македония се занимават основно две централи: гр. Струмица, и гр. Берово (с. Пехчево),¹³ с транзитен пункт с. Ново село, активно подпомагани от „центъра“ в столицата на македонската република гр. Скопие. Тези централи развиват най-сериозна разунавателна дейност в Пиринска Македония. Със спомагателни функции са центровете в градовете Кочани, Пехчево и Щип, където специално се обучават хора с разунавателни задачи

¹² **АМВР**, ф. 2, оп. 1, а. е. 2191, л. 2.

¹³ Според документите на ДС след 15.04.1952 г. Околийското управление на УДБ, заедно с милицията се премества в с. Пехчево.

за прехвърляне в Пиринския край.¹⁴

„УДБ-Берово“, а след 1953 г. и „УДБ-Пехчево“ разполагат с постоянен състав от около 30 щатни служители и 20 души „изменници на родината“, използвани за разузнавателни операции в Пиринска Македония. Разузнавачите, изпращани от Берово, а впоследствие и от Пехчево преминават планините Малашевска и Влахина, спускайки се по източните им склонове в селата Брестово, Горна Брезница, Дебочица, Габрово, Падеш и Гара Пирин (Кресна).

„УДБ-Ново село“ представлява транзитен пункт на югославското разузнаване, който служи за последна база на югославска територия за диверсантите, преминаващи границата в направление Ново село – гр. Петрич.

Като неделима част от югославското разузнаване функционират две идентични служби, които не са част от структурите на УДБ, а съществуват като самостоятелни разузнавателни единици, подчинени директно на Министерството на народната отбрана на Югославия. Това са службите КОС (Контраразузнавателна служба) и КНОЮ (Гранична охрана).

Другата югославска служба, която осъществява разузнавателни операции на българска територия са югославските гранични охранителни войски (КНОЮ). По протежението на границата е установен строг контрол върху югославското население от пограничните райони. В тази зона влиза пояс, започващ от граничната бразда

14 **Пак там**, л. 19-22.

на дълбочина 15 км. навътре в югославска територия. Пътуванията от едно населено място до друго в тези райони става със специални разрешения.

Граничната охрана има право да извършва разузнавателни операции и на българска територия с цел предотвратяването на нарушения на границата от българска страна.¹⁵

Главните аспекти, които използва югославското разузнаване в своите действия на българска територия са два: Първо: югославските разузнавачи събират по оперативен път нужната им информация ; Второ: организират провеждането на специални операции. Югославските разузнавачи действат както на територията на разузнаващата страна (Югославия), така и на територията на разузнаваната държава (България).¹⁶

Югославяните използват най-разпространеният разузнавателен метод в разузнавателната теория и практика, а именно агентурното разузнаване, което се опира на агентите (секретните сътрудници). Механизмът на проникване на югославското агентурно разузнаване в Пиринска Македония е следният. В повечето случаи оперативният работник на разузнаването влиза едновременно в ролята на вербовчик и резидент. Трябва да се отбележи, че югославското разузнаване приоритетно използва прийома да вербова агенти от НРМ, опирайки се на факта, че много от тях имат роднински връзки в Пиринска Македония.¹⁷ Разбира

15 **Пак там**, л. 28-30.

16 **Асенов, Б.** Теория на разузнаването ..., с. 61.

17 **АМВР**, ф. 1, оп. 1, а.е. 2462, л. 1-16.

се, разузнавателните структури на УДБ разчитат и на класическите резидентурни групи, които действат в Пиринския край. Към тях трябва да се добавят и т. нар. "нелегали", които действат, както самостоятелно, така и в рамките на резидентурните групи. Югославското разузнаване разчита много на нелегалите в разузнавателната си дейност спрямо България през периода на конфронтацията (1948-1953 г.).

В разглеждания период югославяните използват и т.нар. "легално разузнаване". При този вид дейност разузнавачите работят под собствената си самоличност, но действат под прикритието на различни държавни институции (дипломати, журналисти, търговски представители, учители, просветни дейци и др.). Този вид разузнавателна дейност е особено популярна в периода на "културната автономия" на Пиринска Македония – 1947-1948 г., както и през годините на сближението – 1953-1963 г.

В арсенала си от тайни мероприятия УДБ използва и психологическата война. Тя се състои от две групи от действия.

Първата група е оказване на въздействие върху идеите, възгледите и психиката на хората в Пиринския край. Това е македонистката пропагандна дейност, която се осъществява, както на макро (министерства, печатни издания), така и на микро равнище (лични контакти, роднински връзки, приятелски кръгове).

Втората група се обляга на създадените от първата група настроения сред населението в Пиринския край и

цели това население да бъде тласнато към поведение, което е изгодно за югославската държава.

За психологическата война е характерно, че тя разчита на подсъзнателното, на чувствата, емоциите и настроенията, поради които се предпочита да се използват методи като дезинформацията (лъжата), манипулацията, разпространяването на слухове и митове и др.¹⁸ Това важи в пълна сила за изпозваният инструмент за влияние сред населението в Пиринска Македония – македонизмът.

През есента на 1944 г. новите югославски държавни ръководители правят опит за светкавично присъединяване на Пиринския край към Вардарска Македония. През септември и октомври 1944 г. на два пъти в Горна Джумая пристига югославска делегация начело със Светозар Вукманович – Темпо и генерал Михайло Апостолски. Пред областния комитет на БРП (к) те предяват няколко сериозни претенции. На първо място настояват за незабавна подготовка за присъединяването на Пиринския край към НРМ. Също така изискват от местните партизански отряди да бъде сформирана една доброволческа войскова единица, която да бъде подчинена на Главния щаб на НОВ и ПО на Македония. В крайна сметка нито едно от исканията не се осъществява, тъй като идва разпореждането на

18 **Асенов, Б.** Теория на разузнаването ..., с. 267.

Сталин присъединяването на Пиринска Македония към Югославия да се отложи за след края на войната.¹⁹ Със сигурност обаче тази груба намеса във вътрешните работи на българската държава остава да се помни от местното население още дълги години.²⁰

В периода 1944-1947 г. българската държава се задължава да работи за присъединяването на Пиринска Македония към Югославия, чрез създаването на културна автономия и чрез организиране на:

"редица културни предприятия – македонски театър,

19 **Даскалов, Г.** Българо-югославски политически отношения 1944-1945. С., 1989., с. 77.

20 За тези събития разказва учстникът в Стумишко-Брегалнишката настъпателна операция (14-15 октомври, 1944 г.) Боян Ненов. Той описва тези югославски "посещения" по следния начин: *"На два пъти през септември и октомври тука идваха генерал Михайло Апостолски и генерал Темпо, събраха ни на два пъти и казаха: "Момчета вие сте четвърта македонска бригада. Никаква бугарска войска. До тук. И вашите командири – тоз, тоз, тоз (Георги Мадолев беше най-големия македонстващ тука) са командири на македонската бригада."* Обаче това става в началото на октомври, точно преди да почне боя. И командващия армията генерал Копчев, който последния ден го смениха със Сираков, каза но помощник командирите Граменов и Паскалев: **"Никакво разлагане на частите. Всички на позиция и ще водим бой."** Така и стана. След овладяването на Струмица почнаха да умуват каква ще бъде тая бригада и така на татък, но такава бригада така и не можа да се сформира, защото никой не я приемаше. Приемаха я отделни хора, главно от големия ешалон на партията, които може би имаха и личен интерес, защото искаха да станат началници – командир на бригадата, командант, комисар и пр. За нас е без разлика къде ше ми е карабината, дали на гърба или на пирамидата." - Интервю с Боян Пенков Ненов - участник във Втората световна война в 1-ва гвардейска дружина към 14-ти пехотен македонски полк (личен аудиоархив на Мариан Гяурски).

*македонска книжарница и пр., а така също се въвежда в българските училища в македонския край изучаването на македонския език и историята на македонския народ"*²¹

Въпреки забележимото си присъствие в Горноджумайска област до 1947 г. югославското разузнаване не действа така активно в Пиринска Македония, както през следващите години. Това е така поради няколко причини. На първо място между 1943 и 1946 г. ОЗНА е доста условна структура и все още не е ясно регламентирана. Втората причина се състои в изпълнението на Сталиновото нареждане за отлагане на присъединяването на Пиринска Македония към Югославия, поради което югославското държавно ръководство не смее да проявява своеволия спрямо Пиринския край. През 1947-1948 г. обаче нещата се променят. България сключва мирен договор с победителите от Втората световна война, а през есента с Югославия е подписан договор за дружба и взаимопомощ. В началото на 1948 г. Сталин вече открито поставя въпроса за създаването на федерацията, но напрежението между съветския ръководител и Йосип Броз Тито вече се усеща. След 1946 г. югославските служби за сигурност вече изглеждат напълно готови да действат по всички направления в защита на своя едноличен лидер.

Първите мащабни действия на югославските разузнавателни служби за постигане на влияние в

21 **ЦДА**, ф. 146 Б, оп. 5, а. е. 490, л. 1-5.

Пиринска Македония се осъществяват през есента на 1947 г., когато въз основа на Евксиноградския договор от Горноджумайска област във Вардарска Македония са изпратени 149 студенти стипендианти, 148 ученици и 135 учители за едногодишен стаж, като бъдещи преподаватели по македонски език и македонска история.²² Тези хора се превръщат в обект на масирани атаки от страна на УДБ с цел да бъдат вербувани и след завръщането си в Пиринска Македония да се превърнат в стълбове на югославското разузнаване. Вследствие на тази кампания малка част от тези хора се съгласяват да сътрудничат на югославското разузнаване и в различна степен му служат през следващите години.

В началото на учебната 1947/1948 г. отново съгласно Евксиноградския договор и въвеждането на културна автономия в Горноджумайска област за изпратени емисари от Вардарска Македония с качеството си на учители и книжари. Тези хора в мнозинството си представляват агенти на УДБ, натоварени с конкретна цел, а именно изгражданена агентурна мрежа, подвластна на разузнавателните центрове в Република Македония и в столицата на ФНРЮ Белград. Такива например са полковник Перо Ололовски и подполковник Перо Коробар, които действат под прикритието на книжари, а всъщност са реалните ръководители на югославското разузнаване в областта. Така като в резултат на изграждането на културната автономия югославските разузнавачи получават изключителната възможност да

превърнат българските държавни интституции и учебни заведения в щаб-квартирни разузнавателни центрове и агитационни клубове на югославския македонизъм.²³

Югославските разузнавачи започват активна работа по внедряването на агентурни групи в ръководните структури на българската комунистическа партия по места.

След изпращането на 93 учители по македонски език в Пиринска Македония през есента на 1947 г. се наблюдава масова съпротива на местните жители срещу скопската „просветителска“ мисия. На много места „буденето“ и „ограмотяването“ на населението се натъква на решителен отпор. Като израз на недоволството на учениците от налагането на изучаването на македонски език в Горноджумайските училища е масовата съпротива, организирана в Горноджумайската гимназия в началото на 1948 г. Тук в началото на втория учебен срок се създават ученически конспирации за отпор, бягствата от часовете по македонски език са ежедневие, в гимназията дори избухва самоделна бомба. Ситуацията става толкова напрегната, че дори и членът на Политбюро на ЦК на БРП (к) Владимир Поптомов, който е и член на партийната комисия за провеждане на автономията, отправя призив за нейното преустановяване.

На 13 март 1948 г. просветният министър Кирил Драмалиев известява организационното бюро на ЦК на БРП (к), че в министерството е постъпила следната

²³ **Тюлеков, Д.** Политическият мит за „македонското малцинство“ в България. Бл., 2007., с. 60.

²² **Ангелов, В.** Хроника... , с. 310.

информация:

„неблагоприятни сведения относно изучаването на македонски език и дейността на учителите македонци.“²⁴

Този въпрос според министъра е от съществено значение за правителството и партията, като настоява да се извърши проверка. В подкрепа на това Драмалиев прилага декларация-протест на родители от Петричка околия.

В периода 1944-1948 г. в Пиринска Македония от документите личи реално присъствието на югославското разузнаване в областта. Прави впечатление обаче, че информацията за югославските агентурни активности са със задна дата и Държавна сигурност започва „активното“ им фабрикуване едва от началото на 1949 г., т.е. след влошаването на двустранните отношения.

Първият разкрит сериозен случай на организирано югославско разузнавателно мероприятие, извършен чрез реализация на групов оперативна разработка на ДС е разработката „ИЗМЕННИК“, за времето от септември 1944 г. до декември 1948 г. и е насочена срещу агентурната дейност на югославското разузнаване в Пиринска Македония.²⁵ Резултатите от работата на ДС

по този случай се изразява в залавянето 27 души, по партийна принадлежност 16 членове на БКП, 2 на БЗНС, 1 на „Звено“, 2 безпартийни, 6 на СМ, по месторабота (дислокация): 10 от гр. Петрич, 10 от Петричка околия, 4 от Св. Врач, 2 от Светиврачка околия и 1 от Горна Джумая.²⁶ Въз основа на тази разработка е съставено заключение за основните задачи, които югославските разузнавателни служби поставят на своите агенти през този период, а именно:

1) Събиране на информация за настроеността и икономическото положение на жителите на Пиринския край.

2) Вербуване на хора, които активно да работят за незабавното присъединяване на Пиринска Македония към Югославия.

3) Изграждане на куриерски канали за снабдяване на местното население с югославска пропагандна литература.²⁷

Според отчетния доклад на околийската организация на БКП в Горна Джумая за 1948 г., в който основно място заема дейността на „скопската агентура“ в Пиринския край, основната цел на югославското държавно ръководство е създаването на силна и трайна разузнавателна мрежа, която да работи активно за незабавното присъединяване на Пиринска Македония към Югославия.²⁸ В доклада се изнасят факти около разкритите от Държавна сигурност намерения на югославската агентура да започне

²⁶ Пак там, л. 5.

²⁷ Пак там, л. 5-10.

²⁸ ЦДА, ф. 2 Б, оп. 1, а. е. 5, л. 15-70.

²⁴ Ангелов, В. Хроника ..., с. 277.

²⁵ ЦДА, ф. 1, оп. 7, а. е. 1560, л. 1-4.

масирана вербовъчна дейност в Пиринска Македония. Като пример за тази дейност се посочват действията на началника на „УДБ-Струмица“, който в началото на 1945 г. успява да вербува Александър Илиев (Заяков) от гр. Петрич. Задачите, които Заяков получава се свеждат до няколко основни пункта. На първо място да разбере какво е мнението на местните ръководители на БРП (к) по въпроса за присъединяването на Пиринска Македония към Вардарска. Също така какво е отношението на опозиционно настроените хора в Пиринския край по този въпрос. На Заяков е поставена специална задача да направи подробно проучване на всички михайловисти в Пиринския край, като потенциални съюзници на югославските агенти.²⁹ При изпълнението на тези задачи Заяков успява да привлече за свои югославски агенти 25 души от областта.³⁰ Задържането на тези хора предизвиква интереса на най-високите нива в българската комунистическа партия. След внимателен анализ на създалата се ситуация вътрешното министерство, в лицето на министъра Руси Христозов решава заловените и предадени на следствените органи югославски шпиони да бъдат наказани предимно по партийна линия, като някои от тях да бъдат изпратени в трудово възпитателни училища.³¹

Решението за действията на българските власти по този случай е показателно. Въпреки, че разработката

²⁹ **Ангелов, В.** Македонският въпрос в Българо-югославските отношения (1944 – 1952). С, 2005, с. 483.

³⁰ **Пак там**, л. 5-10.

³¹ **ЦДА**, ф. 1, оп 7, а. е. 1560, л. 3-4.

приключва през 1949 г., т.е. след изключването на Югославия от Коминформбюро ръководството на МВР много внимателно преценява ситуацията и отхвърля предложението на ръководния състав на ДС за монтирането шумен съдебен процес, в който подсъдимите и свидетелите да бъдат използвани за разобличаване на режима на Тито с пропагандни средства. От този факт могат да бъдат изведени две противоположни, но в случая неизбежни работни хипотези за действията на ръководните кръгове на вътрешното министерство. Първата ни навежда към все още неизкорененият страх у българските управляващи да вложат всички сили и средства за противопоставянето на югославските разузнавателни операции в Пиринска Македония. Втората хипотеза може да предложи интерпретацията, че в случая МВР е проявило рядко срещана в историята му предпазливост, преценявайки, че след насилствената македонизация Пиринския край е твърде травматизиран, за да се покачва напрежението с шумни пропагандни акции, жертва на които би могъл да стане и малкото авторитет, останал на властта в района. Според тази трактовка възприетата тактика на изчакване в дългосрочна перспектива може би се оказва успешна.

След 1948 г. с оглед на новата международна обстановка югославската агентура остава единственият коз за влияние в ръцете на Тито спрямо Пиринския край. Създаденият в периода 1944-1948 г. значителен агентурен апарат е поставен в пълна бойна готовност.

В подкрепа на тезата, че югославското разузнаване

трябва да бъде разглеждано през призмата на междудържавните българо-югославски отношения можем ясно да забележим как един двустранен договор, каквато е спогодбата за двувластните имоти привлича като магнит двете разузнавания и причинява на местното население повече вреди, отколкото ползи.³² Според въпросната спогодба, подписана през 1947 г., за двувластни се считат онези недвижими имоти, които се намират в зона, дълбока 10 км. от граничната линия, чиито собственици живеят уседнало и имат местожителство в обсега на същата зона от другата страна на границата и са били техни собственици по време на подписването на самата спогодба. След настъпването на конфликта между България и Югославия собствениците на тези имоти, преминавайки от другата страна на граничната бразда се превръщат в потенциални шпиони и агенти на двете разузнавания, които освен това могат да разпространяват позиви и друга пропагандна литература. България и Югославия се вплитат във взаимни обвинения за нарушаване на Спогодбата за използването на двувластните имоти, за затварянето на пропускателните пунктове по границата и от двете страни, за използването на двувластниците за подривна и шпионска дейност. Белград открито заявява, че българската страна на практика е "унищожила" споразумението за използването на двувластните имоти и чрез него извършва своята антиюгославска дейност. От своя страна българската държава открито обвинява Белград за това, че

32 **АМВР**, ф. 1, оп. 1, а. е. 792, л. 19.

българските двувластници са задържани със седмици, а често и с месеци, и от тях се изискват сведения от политически и военен характер³³. В редица документи на българското контраразузнаване открито се описват случаи на снабдяване с двувластнически билети на лица, обучени за шпионаж, които, посредством Спогодбата за използване на двувластните имоти и чрез тези билети, легитимиращи ги официално като двувластници, преминават границата и извършват разузнавателна дейност в полза на Югославия. От документите ясно се вижда, че югославското разузнаване използва умело статута на „двувластниците“ от българската страна на границата за решаването на своите агентурни задачи. Регистрирани са редица случаи на инциденти, провокирани от агенти на УДБ под прикритието на двувластници, като откриване на стрелба по българи „двувластници“, вербуване на двувластници за изпълняване на разузнавателни мисии, разпространение на позиви и друга пропагандна литература по цялото протежение на българо-югославската граница, в това число и в Пиринска Македония.³⁴

В края на юни 1950 г. Министерството на външните работи на НРБ изпраща вербална нота до югославското посолство в София, в която се заявява, че от 1 юли с.г. България ще се счита за свободна от задълженията си, произтичащи от Спогодбата за използването на двувластните имоти. В нотата цялата вина за това

33 **ДА на МВНР**, оп. 7, а. е. 384, л. 18.

34 **ДА на АМВНР**, оп. 7, а. е. 384, л. 14-15.

решение се стоварва върху югославската страна, която по преценка, направена в документа, едностранно и грубо нарушава и обезсилва въпросната спогодба, постигната между България и Югославия през 1947 г. Освен това в нотата се настоява югославската държава да обезщети напълно всички български граждани, собственици на имоти на територията на Югославия³⁵. Като резултат от обтегнатите отношения между двете държави и други споразумения практически не действат или просто са денонсирани. От Белград заявяват, че българските управляващи нямат лоялно отношение към подписаните по-рано двустранни "договори, конвенции, спогодби, протоколи и пр." и не ги изпълняват.

След избухналия съветско-югославски конфликт през 1948 г. НР България застава изцяло на страната на съветския ръководител Йосиф Джугашвили Сталин срещу първия човек в Югославия Йосип Броз Тито. Дни след провеждането на съвещанието на комунистическите партии в Матра на 24 ноември 1948 г, където официално е осъдено югославското ръководство се свиква пленум на ЦК на БКП. Той изслушва информацията на Вълко Червенков за проведеното в Унгария съвещание на и "единодушно и безрезервно"³⁶ приема решенията, взети от организацията. Това разбира се довежда до логичното засилване на враждебността в българо-югославските отношения.

Едноот конкретните проявления на тази враждебност

35 **ДА на МВНР**, оп. 10 п, а. е. 1164, л. 17.

36 **ЦДА**, ф. 1 – Б, оп. 5, а. е. 48, л. 1– 2.

става скалъпеният съдебен процес срещу Трайчо Костов проведен през декември 1949 г. Процесът всъщност е част от "търсенето и намирането" на "врага с партиен билет", развиващо се в съответствие с наложената от Сталин теория за "изостряне на класовата борба при прехода към социализма", което се превръща в повод за започналата сериозна чистка, която засяга и самия Тр. Костов. Още на 5 декември 1948 г. той е обвинен от съветския ръководител в "национализъм и титовизъм", а малко по-късно, през март 1949 г. Политбюро и ЦК на БКП "го заклемяват в същия дух". През юни 1949 г. Тр. Костов е арестуван като към обвиненията са добавени "сътрудничество с Тито и продаване на интересите на България при преговорите за федерация", както и това, "че с югославска военна помощ възнамерявал да свали властта и че е създал югославска шпионска мрежа".³⁷

След тези събития българското държавно ръководството решава да концентрира всички усилия и средства за засилване на борбата срещу капиталистическите разузнавания, към което вече се причислява и югославското. Държавна сигурност определя активността на чуждите разузнавания в Пиринска Македония, за периода 1948-1953 г. по следния начин:

37 **Калинова, Е., И. Баева.** Българските преходи 1939 – 2002. С., 2002 с. 110 – 111. ; **Архивите говорят.** Том 17. Борби и чистки в БКП (1948 – 1953). Документи и материали. С., 2001, с. 109, док. 44. ; **Исусов, М.** Последната година на Трайчо Костов. С., 1990, с. 82 – 83.

Основният белег, който определя оперативната обстановка в нашия окръг, това е активната дейност, която се провежда от капиталистическите разузнавания на САЩ, Англия, Югославия и Гърция. За това им спомага особено близостта на окръга до монархофашистка Гърция и Титова Югославия, където горните разузнавания са се разположили и създали щабове от агентура. Някои от тези разузнавания – особено гръцкото и югославското, имат стари корени в окръга ни. ³⁸

Оперативният работник съставил сведенията за разузнавателната дейност на „Титова Югославия“ изрично отбелязва приемствеността на новата комунистическа разузнавателна мрежа със старите структури на кралските разузнавателни служби:

Югославското кралско разузнаване е вербовало лица из средите на емигриралите земеделци и безпартийни хора след 1923 г. в Югославия, които са ползвани за разузнавателна работа в окръга. След 09.09.44 г. УДБ активно е работила по създаване на агентура в окръга чрез изпратените емисари, които са издирвали старата агентура и са изграждали нова такава. ³⁹

В периода 1948-1953 г. югославското разузнаване в Пиринска Македония действа чрез три разузнавателни централи - Царево село (за Благоевградска околия),

Берово (за Санданска околия) и Струмица (за Петричка околия), от които системно се прехвърлят агенти на УДБ с шпионски и диверсантски задачи, рекрутирани предимно от средите на бегълци от Пиринския край след резолюцията на Коминформбюро, както и от малък процент югославски граждани от пограничните райони.

⁴⁰

Контингентът по линия на югославското разузнаване през този период наброява над 1 000 души. Това са предимно лица с роднински връзки в Македония, както и т.нар. двувластници. Особена наситеност на контингента има в Петричка, Санданска и Благоевградска околии. Емисарите на УДБ умело използват благоприятното разположение на населението към на Югославия и в частност към македоската република за вербовка на своя агентура. Чрез завербованите „изменници на родината“, които се прехвърлят в района на окръга УДБ също създава сериозна своя агентура, чрез която събира шпионски сведения и поддържа духа на опозиционно настроените хора, каквито например са михайловистите.

Особено важен контингент на чуждите разузнавания представляват близките роднински, приятелски и идейни връзки на „изменниците на родината“, които наброяват повече от 1 700 души и са пръснати из цяла Пиринска Македония, а някои и във вътрешността на страната където се изселват, хора с доказани или предполагаеми връзки с т.нар. „изменници“.⁴¹

³⁸ АМВР, ф. 1, оп. 1, а. е. 2805, л. 4.

³⁹ Пак там, 5 л.

⁴⁰ АМВР, ф. 1, оп. 1, а. е. 2462, л. 5-10.

⁴¹ Пак там, 8 л.

В специален доклад за състоянието на оперативната работа на ДС при окръжното управление на МВР-Благоевград за 1952 г. се съобщава, че контингента на югославското разузнаване през 1952 г. е попълнен с новоустановени 623 лица. Основният набор от хора на югославските разузнавателни служби са предимно такива, които имат роднини или приятели в Югославия или такива, които са следвали и или посещавали западната ни съседка по различни поводи преди резолюцията на Коминформбюро, близки с лица, в повечето случаи българи от Вардарска Македония или политемигранти от Пиринския край, които са се поставили в услуга на УДБ.⁴²

Мнозинството от лицата представляващи контингента на югославското разузнаване са грамотни, а в някои случаи и част от интелигенцията (учители, чиновници и партийни работници). По-малка част са неграмотни селяни, а малък процент произхождат от „буржоазни“ семейства.⁴³

До 9 януари 1953 г. Държавна сигурност разполага със списък от избягали 151 „изменници на родината“ в Югославия, от които е установено, че на българска територия с разузнавателни задачи се прехвърлят 28 югославски агенти.⁴⁴

В документите на българските контраразузнавателни служби за 1950 г. се намира информация, според която на 8 декември 1948 г. разузнавач от УДБ докарва от

42 **АМВР**, ф.1, оп. 1, а. е. 2348, л. 15.

43 **Пак там.**

44 **АМВР**, ф. 1, оп. 1, а. е. 2462, л. 10.

Скопие един камион пропагандни и други материали, които стоварва в явончната си квартира в Ново село (Струмишко). Според специално съобщение на Държавна сигурност това са материали предназначени за разпространение на наша територия. Според същото съобщение този факт се потвърждава от разхвърлени позиви в с. Каменица (Петричко) на 21 декември 1948 г. Въпросният югославски разузнавач по сведение на близък до него магазинер на кооперацията в село Н. Конарене (Струмишко) малко преди това е бил в Скопие, където е доставил пистолети за въоръжаване на изпращани в България агенти на УДБ.

От аналитичните доклади на Държавна сигурност става ясно, че при пехвърляне на агенти на наша територия УДБ ги инструктира по следния начин:

*Ако бъдат заловени от нашите власти да се опитат да унищожат носени от тях материали, което ако стане да кажат, че не желаят да живеят в Югославия и затова бягат обратно в България.*⁴⁵

Може би най-сериозното си разкририе по отношение на югославското разузнаване през 1949 г. Държавна сигурност осъществява срещу действията на югославските дипломатически представители най-вече в лицето на помощник военното аташе на югославското посолство – майор Арсо Милатович. Разкритието на конспирацията започва след задържането в Дирекция

45 Цит, **пак там**, л. 3.

Държавна сигурност на Х. П., роден на 23.05.1911 г. в Солун, български гражданин, член на БКП от Втора партийна организация, 37 секция, III-ти район. Х. П. е член на БКП от 1938 г., партизанин и участник във Втората световна война на офицерска длъжност. Въпросният Х. П. е извикан на разпит във връзка с показанията на задържаният малко преди това негов брат Х. Г., от който се вижда, че Х. П. е използвал квартирата на брат си за срещи с бившия генерален консул при югославското посолство Наум Наков. Още в края на 1948 г. службата разполага със сведения, че за Х. П. се е интересувал помощник военното аташе на югославското посолство майор Арсо Милатович.⁴⁶

След идването на Наум Наков в България в началото на 1949 г. Държавна сигурност установява, че същия се е срещал с Х. П. Впоследствие се установява, че Х. П. има брат и в Република Македония – Х. Ж., който до резолюцията на Коминформбюро е помощник министър на търговията, а след това бива назначен за министър на търговията в НР Македония. При разпита, Х. П. признава, че в началото на месец април 1948 г. той влиза във връзка с Наум Наков, който използвайки обстоятелството, че Х. П. има брат в Македония на отговорен пост, от когото му донася писмо и това, че Х. П. стои на титовски позиции, го вербова за агент на УДБ. От тогава до разобличаването и екстрадирането на Наум Наков от България Х. П. редовно се среща с него, предоставяйки му сведения от политически и военен

характер.

Според анализа на Държавна сигурност по заръка на Наков, Х. П. най-редовно му е предоставял изчерпателни сведения за живота, състоянието и дейността на македонската организация „Гоце Делчев“, за ръководителите ѝ, както и за редица други видни комунистически дейци на македонското движение в България.

В редица доклади, докладни записки, справки и други документи, отразяващи дейността на контраразузнавателните служби в направление по югославското разузнаване в Благоевградски окръг става ясно, че в периода 1951-1953 г. са открити 34 нови разработки.⁴⁷

Първите две разработки, за които се съдържат материали в докладите са груповите активни разработки⁴⁸ „ЛАКЕИ“ (Благоевград), заведена на двама партийни инструктори и един служител в селсъвета на с. Падеш, впоследствие избягали в Югославия и лична активна разработка „НАГЛЕДВАЧ“ – Гоце Делчев, заведена на началник държавна служба, който намира откраднати поверителни материали от ОК на БКП при съмнителна обстановка. Разработките представляват интерес за българските служби, по които обаче към този момент не е работено и няма обезпечена с агентура.

През 1950 г. е заведена групова активна разработка „ВРАГОВЕ“ (Сандански), а през 1951 г. са заведени

⁴⁷ **АМВР**, ф. 1, оп. 1, а. е. 2462, л. 10.

⁴⁸ Активните разработки представляват незавършени мероприятия на Държавна сигурност (бел. М. Г.).

еднолични разработки „НЕВЕРНИК“ (Гоце Делчев), „НЕВЕРНИК“ (Благоевград) и „РЕНЕГАТ“ (Благоевград). Посочените разработки се водят от ръководни кадри на Държавна сигурност в окръга, но без особен успех.⁴⁹

В арсенала на югославското разузнаване в Пиринска Македония се включват и разузнавателните полети над българска територия. На 10 август към 12:20 ч., 1948 г. над източните склонове на Малешевската планина в близост до с. Горна Рибница, Благоевградско е забелязан югославски самолет, който извършва полет на населените места Горене, Микрево, Гара Пирин и Сандански, след което се връща на Югославска територия. На 29 септември 1948 г. друг югославски самолет нарушава българското въздушно пространство и за известно време кръжи над селата Лешково и Ветрен, Санданско. На 22 октомври с.г. отново в околностите на с. Ветрен са забелязани цели седем югославски самолета, идващи от гр. Царево село. След като самолетите кръжат в този район около 10 мин. те се връщат на югославска територия.⁵⁰ На 15 ноември 1950 г. в 18:20 ч. двумоторен югославски самолет прекосява българо-югославската граница над връх Китка, прониквайки на около 20 км навътре в Пиринска Македония, като не след дълго се връща обратно, като прелетява над връх Калабак-Беласица.⁵¹ Няма съмнение, че тези полети са извършвани с разузнавателна цел, но прави впечатление, че югославските самолети никога не се задържат над българска територия за повече от

49 **АМВР**, ф. 1, оп. 1, а. е. 2462, л. 16.

50 **ДА на МВНР**, оп. 1(п), а. е. 117, л. 31-32.

51 **ДА на МВНР**, оп. 8(п), а. е. 342, л. 1.

10 мин.

Обобщаваща оценка на югославското разузнаване до 1953 г. прави министърът на вътрешните работи Георги Цанков в доклада си за състоянието и дейността на органите на МВР за периода 1951-1953 г. Специално по отношение на югославското разузнаване е ясно, че Цанков се опира на информацията на ОУ „ДДС-Благоевград“. Въпреки че от разработките на „ДДС-Благоевград“ по контингента на югославското разузнаване ясно се вижда, че мнозинството адептите на УДБ в Пиринския край са държавни чиновници, партийници членове и селско население в доклада акцентът пада върху бивши полицаи, царски офицери и опозиционно настроени хора в областта.⁵² Този факт може да се обясни с целта на ръководството на МВР да не се компрометират кадрите на комунистическата партия. Определянето на остатъците от опозицията за основен контингент на югославското разузнаване в Пиринска Македония може лесно да се обясни, като се вземат в предвид усилията на властта да фабрикува реални или въображаеми заговори на „михайловисти“, царски офицери или бивши полицаи срещу НРБ.

След 1948 г. българските силови структури започват да отделят значителни сили и средства за изграждането на сериозна контраразузнавателна структура, която да е способна да се справи със силно разрастващата се югославска разузнавателна дейност в Пиринска Македония. От документалните източници е видно, че

52 **ЦДА**, ф. 1 – Б, оп. 64, а. е. 185, л. 11-87.

българските служби успяват да заловят различни хора по произход и социален статус, обвинени в реална или въображаема шпионска дейност в полза на югославската държава. Започват съдебни процеси срещу заловените. Те са публични и получават широка гласност. Покрай справедливо обвинените има обаче и такива, които не носят вина. Последните се озовават в съдебната зала поради това, че властта в двете страни извършва чистка на онези, които преценява за неудобни и нежелани. Обвинението в сътрудничество на „титовци“ е удобен начин да бъдат елиминирани опозиционно настроените хора в България. Показателен пример е опитът за фабрикуването на съдебен процес през 1951 г. с участието на съветски съветници в МВР срещу една „заговорническа група“ от генерали и офицери от Министерството на отбраната и вътрешното министерство, които „били свързани с титовци“ и трябвало да подготвят преврат за сваляне режима на Червенков. Сред „арестуваните и инквизирани генерали“ личат имената на Славчо Трънски, Денчо Знеполски, Здравко Георгиев и др.⁵³

Още в началото на 1949 г. се установяват каналите и връзките на които се опират идващите югославски шпиони на българска територия. Пристъпва се към усилената работа за изграждането на качествена агентура и за овладяване на въпросните канали с крайна цел залавяне или ликвидиране на югославските шпиони.

Работата на ДС по установяване и пресичане на
⁵³ **Баев, Й.** Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България. С., 1995, с. 129-130 ; **Знеполски, Д.** Посмъртна изповед. С., 2005, с. 357 – 422.

дейността на югославското разузнаване през периода от 1948-1953 г. и се изразява в проучване, попълване с нови лица на континента и използване оперативни способности, като изготвяне на списъци на югославските емисари и разпращане на агенти на Държавна сигурност с контраразузнавателни задачи по издирване на югославските разузнавачи и техните връзки на българска територия.⁵⁴

С директива на Политбюро на БКП от 1950 г., спусната към Министерството на вътрешните работи се иска изселването от граничните селища във вътрешността на страната на семействата на прехвърлилите се в Югославия и на всички „опасни лица“. Вътрешното министерство трябва да проведе мероприятия и по изселването от граничните околии на всички въдворени в тях „вражески елементи“ от София. МВР получава инструкцията за напред такива „елементи“ да не се изпращат в тези околии.⁵⁵

Същата година от Пиринския край в ЦК на БКП се получават доклади, в които отговорните фактори в компартията прочитат, че укрепването на партийните организации в този район, свързано с тяхното прочистване и бдителността във връзка с опазването на границата с Югославия, не е на ниво. В отчетите се отбелязва, че прочистването на партийните и масовите организации в Пиринския край не е достатъчно, а идейно – политическата работа на партията е слаба.

⁵⁴ **АМВР**, ф. 1, оп. 1, а. е. 2348, л. 2-10.

⁵⁵ **ЦДА**, ф. 1 – Б, оп. 6, а. е. 812, л. 4 – 6.

Според документите до средата на октомври 1951 г. от окръжната партийна организация на БКП в Благоевградски окръг са изключени 1115 души.⁵⁶ Преобладаващата част от тях са обхванати от чистките, защото са обвинени, че са "вражески и чужди елементи". Прочистването в Гоцеделчевска и Санданска околии също е характеризирано като изоставащо. Уточнява се, че по опазването на границата се регистрират и известни успехи, но се прави извод, че липсва "системна политико – възпитателна работа" за масово участие на населението в "охраната на границата", сред което липсва и обща "бдителност".⁵⁷

В специален доклад, относно дейността на Държавна сигурност в Благоевградски окръг за 1950 г. се отбелязва, че въпреки старанието на оперативните работници за овладяване на разработките все още се чувства, че не е изградена достатъчно количествена и качествена агентура.⁵⁸

Слабости, макар и от друго естество органите на отдел Втори-ДДС наблюдават и в работата на „ДДС-Сандански“. Там разработките, заведени в службата са предимно на лица или групи избягали в Югославия и завръщащи се периодично с разузнавателни задачи. Като обща слабост по всички разработки се отчита, че се разработват предимно лицата, намиращи се зад граница, а връзките им на българска територия не се

⁵⁶ От 1950 г. Горноджумайски окръг е преименува в Благоевградски (бел. М. Г.).

⁵⁷ **Пак там**, а. е. 858, л. 35 – 37, 49, 56.

⁵⁸ **АМВР**, ф. 1, оп. 1, а. е. 1493, л. 6.

установяват. Към малкото установени връзки не са взети необходимите мерки, за да се пристъпи към качествена реализация на разработка или за подбор на подходящи лица за вербовка. Като откровена слабост на "ДДС-Сандански", също така, се изтъква и обстоятелството, че повечето от разработките не се обезпечават с необходимата агентура. В докладите за службата са изброени няколко такива неуспешни разработки, като например:

"...разработка "ЧАКАЛИ", от които единия се намира в Югославия, а другия у нас. По вербовката няма вербована абсолютно никаква агентура в резултат на което през м. октомври 1950 г. обекта, намиращ се в Югославия идва у нас и успява да прекара цялото си семейство съсящо се от 9 човека в Югославия. Разработка „БУХАЛ“ е открита на 4.12.1950 г. на лица избягали в Югославия през 1949 г. За същия има получено донесение, че през 1950 г. е идвал на наша територия и се е срещал с определени лица. По повод на това окръг Д.С. Благоевград нарежда разработката да прерастне в група като се включи към нея като обект и лицето И. Г. при когото обекта е престоял 24 часа, обаче досега това не е сторено."⁵⁹

Цялостната оценка на отдел Втори-ДДС по отношение на дейността на контраразузнавателните структури в Пиринска Македония е, че постигнатите

⁵⁹ **Пак там**, л. 8.

резултати са незадоволителни. Преобладава мнението, че обектите не се обграждат с необходимата агентура. С видима тревога в анализите си оперативните работници на ДДС отбелязват, че обектите имат голяма възможност за провеждане на вражеска дейност и за снабдяване на югославското разузнаване с интересоващи го сведения.

Интересни факти по отношение на югославското разузнаване дава информацията от дейността на следственото отделение. През 1952 г. на производство в отделението са образувани 56 дела с 145 подследствени. От тях 45 подследствени са в резултат на агентурни разработки, а останалите по агентурни данни. В разбивката на доклада за работата на следствието може да се определи тежестта на югославското разузнаване в съпоставка с останалите „капиталистически разузнавания“, действащи в Благоевградска околия:

"Характер на извършената вражеска дейност е както следва:

1	.	Ш	п	и	о	н	а	ж
а)		АМЕРИКАНСКО		РАЗУЗНАВАНЕ		-		4
б)		ЮГОСЛАВСКО		РАЗУЗНАВАНЕ		-		19
				в) ГРЪЦКО		РАЗУЗНАВАНЕ		- 11 ⁶⁰

В докладна записка, даваща информация за проведените следствия в периода за от 1 януари до 1 март 1952 г. ясно се вижда превъзходството на следствията,

60 Пак там, л. 74.

проведени за шпионаж или за подготовката за нелегално преминаване на българо-югославската граница в сравнение със следствията за терор, анархистична дейност, разпространение на слухове, незаконно носене на оръжие, издаване на служебна тайна и др.

Същността на работата на контраразузнаването на Държавна сигурност по направлението „югославско разузнаване“ се съдържа в докладите за дейността на груповите агентурни разработки в Благоевградска, Санданска и Петричка околии. Във всяка околия, за всяка година се включват по няколко групи. Всяка група се състои от три елемента на разработката, а именно: 1. Изменници ; 2. Връзки ; 3. Агентура. Тези три компонента осигуряват изпълнението на всяка разработка.

В крайна сметка в оценките на докладите за цялостната работа на ДДС при Окръжно управление - Благоевград за 1952 г. преобладава съзнанието за не докрай свършена работа. Именно заради това се вземат мерки за подобряването на оперативната работа на всички структури на ДДС в Пиринска Македония.

През 1953 г. състоянието на работата на Държавна сигурност започва значително да се подобрява. В специален доклад на Окръжно управление - Благоевград за 1953 г. се посочва, че са постигнати значителни успехи в направленията, които са били поставени като приоритетни в началото годината. Отбелязан е и значителният напредък по отношение на работата с агентурата особено по нейния подбор, ръководство и възпитание, както и по задълбоченото разработване на

поставените ѝ задачи.

Само за няколко месеца Държавна сигурност успява да изгради силна агентурна мрежа. Чрез нея службата е в състояние да провежда важни комбинации, въпросните агенти да бъдат внедрявани в разработваемите среди и да се разкриват замислите на югославските шпиони. Отбелязва се подобрене в следствената работа, като следствията на задържаните шпиони се водят в срок и по-качествено. От началото на 1953 г. са премахнати извращенията в следствената работа. Като основна задача на оперативния състав за 1953 г. остава борбата с капиталистическите разузнавания, в които към този момент безспорно влиза и югославското.⁶¹

От документите е видно, че усилията на ръководството за увеличаването на количеството и на качеството на агентурата не остават напразни. В сравнение с 1950 г. през 1951 г. е придобита 40% повече агентура, а през 1952 г. с 61% повече в сравнение с агентурата през 1951 г. През 1953 г. агентурният апарат е увеличен с 23% в сравнение с този през 1952 г. По социален състав агентурата е доста пъстра, като през 1952 г. има следния вид:

„Военнослужещи – 20%

Работници – 13.5%

Бедни и средни селяни – 44.6%

Занаятчици – 8.5 %

Бивши хора – 2.8%

⁶¹ **АМВР**, ф. 1, оп. 1, а. е. 1493, л. 4.

Учащи се – 2.2%

Други – 1.2%”⁶²

Социалния състав на агентурата е от съществено значение тъй като от този фактор до голяма степен зависи успешната контраразузнавателна дейност на българските служби. Според анализите на Държавна сигурност основната слабост на работата по югославска линия се дължи на обстоятелството, че болшинството от населението са бедни и средни селяни на които се опират чуждите разузнавания при провеждане на подривната си дейност:

*„Вербованата през 1952 г. от вражески среди агентура представлява 43% от общия брой, а тая от патриотични среди 56%. През 1953 г. процента на агентурата от вражески среди е повишен на 72%, а произхождащата от патриотични среди е намалена на 27% през 1952 г. Съотношението на придобитите агенти и информатори е 1:3, а за 1953 г. 1:1”.*⁶³

Тези проценти дават достатъчно основание на оперативните работници да смятат, че през 1953 г. качеството на агентурата е значително подобрено.

Необходимо е да се наблегне на факта, че оперативният състав е обърнат с лице главно към дейността на разузнаванията по отношение на Югославия

⁶² **Пак там**, л.16.

⁶³ **Пак там**, л. 17.

и Гърция и главната негова задача е преди всичко борбата с тяхната агентура. Това се потвърждава и от процентите на вербованата агентура за 1953 г., от която 38.9% се ползва по контраразузнаването, 39.3% по трето отделение и 21.8% по промишлеността и селското стопанство.⁶⁴

Наред с успехите на контраразузнавателните структури на Държавна сигурност през 1953 г. са регистрирани и редица неуспехи и дори провали. Например по разработката на обекта „МИШКАРСКИ“ в Благоевградска околия става ясно, че двама оперативни работници на ДС спомагат да се разкрие „болната фантазия“⁶⁵ на „МИШКАРСКИ“, който засипва службата с информация за съществуването стройна организация от „изменници на родината“, действаща под ръководството на УДБ и разполагаща с много агенти, скривалища, оръжие, широка агентурна мрежа и т.н. В посочените от „МИШКАРСКИ“ лица са и редица отговорни партийни функционери от региона. В следствие на тези сведения службата губи ценно време, сили и средства докато се установи, че цялата тази конспиративна дейност е измислена и дълго време и подхранвана от самите оперативни работници.

Друг подобен случай е провокационна линия следвана по разработка „ДВУЛИЧНИЦИ“ – Сандански, за което са посочени като виновни трима оперативни работника, които хвърлят на вятъра силите на

окръжното и околийските управления ДС - Сандански и ДС - Гоце Делчев . Отбелязва се, че разработката е дело изцяло скалъпено от въпросните лица без реално да е развивана каквато и да е дейност от страна на югославското разузнаване. Други такива фабрикувани от средите на оперативния състав на Държавна сигурност разработки на Околийско управление – Благоевград са: „ГЛАВОРЕЗИ“ и „ЛЕВЕНТ ГЕОРГИ“. Тези разработки са заведени на михайловисти по сигнали, че осъществяват конспиративни връзки с изменници, чрез които ръководни михайловистки кадри зад граница поставят задачи за възстановяване на ВМРО в Пиринска Македония. Специално по тези разработки е повече от красноречиво заключението на доклада на ДС до МВР:

*„Ние заблудихме Министерството за линията на михайловистите в окръга, без да имаме положителни материали, а тези се оказаха неверни“.*⁶⁶

Като друг сериозен проблем за ДС през този период се явява изпращането и престоя на български разузнавачи в Югославия, и в частност във Вардарска Македония, както и прехвърлянето им на българска територия.⁶⁷ Такъв например е случаят със С. Т. Ф. от с. Гега, Петричко, който през 1949 г. е вербован за информатор

⁶⁶ Цит., пак там, л. 18.

⁶⁷ Много такива случаи могат да се открият във фонда личните и работни дела на архива на бившето Първо главно управление (ПГУ) на Държавна сигурност с правоприменик Националната разузнавателна служба (НРС), част от които вече се намират в Централизирания архив на Комисията по досиетата.

⁶⁴ Пак там.

⁶⁵ Цит., пак там.

от българското Управление гранични войски (УГВ). През двете години работа на българска територия въпросното лице показва високи резултати и на тази основа през 1952 г. е изведен на разузнавателна работа в Югославия с псевдоним "МАРКО". Поставена му е задача да се внедри в югославския разузнавателен пункт в гр. Струмица, което успява да извърши успешно. През шестмесечния си престой обаче органите на УДБ успяват да го разкрият и да го превербуват, след което е изпратен нелегално в България, където при опит да премине границата С. Т. Ф. е ранен в главата от българския граничен наряд, след което е разкрит.⁶⁸ Този и други подобни случаи на превербоване на български разузнавачи от структурите на УДБ се превръща в сериозен проблем за българското разузнаване и контраразузнаване.

Поради тези сериозни пробойни в работата на ДС по отношение на югославското разузнаване ръководният състав на Благоевградското окръжно управление дава указания да се създадат резидентурни групи, за да се отърсят работниците от многото информатори и да обърнат по-голямо внимание на ценните агенти, както в окръжното управление така и по околията. Тази нова практика обаче не донася желаните резултати. Ръководството изказва открито своето разочарование от неуспешното до този момент преустройство от работата с информаторите, а именно изграждането на резидентурни групи. Може би най-яркият израз на това

⁶⁸ **Архив на Националната разузнавателна служба**, ф. 1, а. е. 1071, л. 49. За други подобни случаи вж. **пак там**, а. е. 125, 533 и 686.

разочарование, най-вече от ръководния състав, се крие в следното изречение:

„Явно тази задача бе подценена особено от началниците и по нея никакво подобрене почти няма.“⁶⁹

По отношение на работата на следственото отделение за 1953 г. оценката на ръководството на ДС в окръга е, че в сравнение с 1951 и 1952 г. дейността му е коренно подобрена почти по всички показатели. През 1953 г. в следственото отделение са заведени значително по-малко следствени дела в сравнение с предишните години, като се отчита и факта, че самите следствени дела са *„далеч по-маловажни“*.⁷⁰ Като сериозен успех се отчита и фактът, че всички следствени дела започнати през годината са приключили в законния срок. Изброяват се още редица подобрения във всички аспекти на следствената работа към която претенциите и критичните забележки за значително по-малко в сравнение с предишните години.⁷¹

Крайните изводи за цялостната работа на Държавна сигурност в Благоевградски окръг изготвени от ръководния състав на службата са почти изцяло положителни. Изтъква се фактът, че в резултат на заповедите и повишената взискателност на Министерството на вътрешните работи и на окръжното ръководство на ДС към околийските, а от там към оперативния състав агентурно-оперативната

⁶⁹ Цит., **пак там**.

⁷⁰ Цит., **пак там**, л. 21.

⁷¹ **Пак там**.

работа значително е подобрена:

*Подобрено е качеството за сметка на количеството на придобиваната агентура, подобрено е числото на агентите по отношение това на информаторите, няколко пъти е повишено числото на придобитите от вражески среди от към тия от патриотичните среди в сравнение с 1952 г. Подобрена е работата на агентурата. По-добре се възпитава, по-добре е ръководена, прилагани са повече комбинации.*⁷²

Като критични отправни точки за подобряване на по-нататъшната работа са изтъкнати недостатъчното изчистената практика по придобиването, ръководството и възпитаването на агентурния апарат. Ръководството на ДС набляга върху посочените слабости като взема под предвид сложната оперативната обстановка и *"високо квалифицирания класов враг и чужди разузнавания"*.⁷³

От изложеното до тук можем да направим няколко основни извода за характера на дейността българското контраразузнаване по линия на югославското разузнаване. Въпреки положителните оценки, които ръководството на ДС дава на службата в областта реалната картина е малко по-различна. Тази картина ясно изкрystalизира в регулярните доклади на околийските и окръжните управления, където критиката е в доста по-големи размери. В повечето доклади акцентът на критиката пада върху проблемът

⁷² Пак там, л. 28.

⁷³ Цит., пак там.

с качеството на агентурата по линия на югославското разузнаване. Явно е, че ръководителите на ДС на по-низовите нива ясно съзират проблема с големия брой информатори, които в повечето случаи нямат нужната подготовка на контраразузнавачи. Това води до неспазване на конспиративност, фабрикуване на фалшиви сведения, както и до откровени спекулации от страна на информаторите с финансови и други облаги. Като решение на тези проблеми оперативните работници наблягат на изграждането на по-малобройна, но по-качествена агентура.

Пролетта на 1953 г. бележи началото на промяната в българо-югославските политически отношения и респективно отслабването на напрежението между София и Белград. Въпреки всичко обаче процесът на подобряване на отношенията между двете държави трудно се усеща на по-низовите нива, каквато е и ситуацията с югославското разузнаване в Пиринска Македония. През 1953 и 1954 г. почти по нищо не може да се усети повее на "нормализацията". Информацията в документите на българските служби за сигурност за първите две години след "промяната" отбелязва същите параметри на активност на югославските разузнавателни служби, както и в предишните години. Също така не се забелязва да има особена промяна и по отношение на всички прийоми на Държавна сигурност към югославските разузнавателни интервенции. След като директивите, спускани от ръководството Министерството на вътрешните работи остават същите в реда на нещата

е да не се променя и начинът на действие на българските служби за сигурност.

Същинският тласък на преминаването от добрите пожелания към практическата промяна на отношенията на всички нива представлява споменатото посещение на съветската партийно-правителствена делегация в Белград, начело с Хрущов в края на месец май 1955 г. На 3 юни с.г. на връщане от въпросното посещение делегацията пристига в София и информира българското ръководство за водените с Тито и неговото обкръжение разговори в югославската столица и постигнатите договорености за окончателното нормализиране на съветско-югославските отношения.⁷⁴ Именно това е решаващият момент, след който Вълко Червенков и българското партийно ръководство разбират, че решението на съветските ръководители е окончателно и добрия тон в отношенията с Тито и югославското правителство трябва да се задълбочи. На 10 юни вътрешният министър Георги Цанков информира началниците на управления и отдели при МВР и ДС, както и окръжните началници и техните заместници за новия курс на съветската политика спрямо Югославия и съответно за промяната на българо-югославските отношения. Стезидирективисезабраняватпровокирането конфликти по границата и също така се набляга органите

⁷⁴ **Баев, Й.** Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България. С., 1995, с.132. На 25 юни Хрущов изпраща писмо до ЦК на БКП, с което още веднъж дава информация за хода на преговорите в Белград и постигнатите резултати. – **ЦДА**, ф. 1 – Б, оп.5, а. е. 169, л. 1-17.

на МВР и ДС да подхождат конкретно към всеки отделен случай на нарушение без да се действа на принципа, че западните ни съседи са по презумпция виновни за всяка свада. Вътрешния министър „съветва“ да се изхожда от позицията на добросъседските отношения, като се избягва онова, което може да изостри двустранните отношения. Занапред също така се забраняват всякакъв вид нерегламентирани и несъгласувани с висшестоящите органи прехвърляния през границата.⁷⁵

На 2 юли 1955 г. Политбюро на ЦК на БКП взема решение всички важни въпроси по отношение на Югославия да се разглеждат, като се изхожда от позицията че западната българска съседка отново е поела път към социализма и връзките с нея трябва да се задълбочат, като със социалистическа държава. Това означава, че вече окончателно отпада възприемането на Югославия като „буржоазна държава“. Пред структурите на Държавна сигурност се спуска задачата да се пристъпи към промяна във водения до сега курс, че занапред разузнавателните органи на двете страни да си сътрудничат в интерес на „общото дело на социалистическия лагер и социализма“. С цел по-нататъшно подобряване на отношенията с Югославия се изисква да се направи проверка какви неуредени въпроси съществуват между двете страни, какво от българска страна и по нейна инициатива следва да се направи, за да се уредят тези въпроси. Премахва се статутът на политемигранти на всички югославяни, намерили убежище в България в годините на конфликта,

⁷⁵ **АМВР**, ф. 1, оп.1, а.е. 3465, л.1-15.

като им се предоставя свобода на избор – да останат в страната или да се завърнат в Югославия. Също така е взето решение окончателно да се спре издаването на печатният орган на югославските политемигранти в България в-к „Напред“.⁷⁶ Международната обстановка и спуснатите от СССР директиви бавно, но сигурно започват да рефлектират върху поведението на Държавна сигурност. Въпреки, че в дипломната работа вторият условен период започва през 1953 г. (със смъртта на Сталин) то на практика реалната промяна по отношение на югославското разузнаване започва да се усеща едва през 1956 г. Това се потвърждава от годишния доклад на началника на окръжното управление в Благоевград за състоянието на агентурно-оперативната работа по линия на ДС за 1956 г. Началникът пише следното:

„От агентурното наблюдение и разработване на контингента се установи, че до първата половина на годината сред вражеския контингент имаше известно неверие в собствените сили за реставрация, което беше резултат на известното намаление на напрежението в международната обстановка и взетите мерки от наша страна.“⁷⁷

От прегледаните документи, отнасящи се за югославското разузнаване до 1956 г. не се забелязва почти никаква агентурна активност в Пиринска

Македония. През тази година обаче югославското разузнаване отново напомня да себе си.

В края на годината се случва и друго интересно събитие в Пиринския край. Това е административното преброяване на населението на Благоевградски окръг от декември 1956 г. След това преброяване „македонците“ (отново с майчин език български) възлизат на 178 862 души (63%), а „българите“ на 93 661 души (33,33%). В другите окръзи в графата „македонци“ попадат далеч по-малко хора в сравнение с Пиринския край. От цялото население на България към този момент (7 613 709) души българите са 7 506 909 д., а „македонците“ 187 789 души.⁷⁸

Наличието на македонци и българи отново е налице, а резултатите от преброяването в общи линии наподобяват това от 1946 г. В крайна сметка изводът от преброяването е, че присъствието на тези два етнически елемента се използва в зависимост от променящата се международна обстановка и отношенията на НРБ с Югославската федерация.

Прави впечатление, че Държавна сигурност не дава информация за открита проюгославска пропаганда преди, по време или след преброяването.

През следващата 1957 г. ситуацията вече е друга. Отново започват да се регистрират активни югославски разузнавателни мероприятия.

През годините 1953-1963, югославското разузнаване

⁷⁸ Преброяването на населението в НРБ на 1.12.1956 г. Общи резултати., кн. 2, С., 1958, с. 106, 110. ; **Стамова, М.** Цит. съч., с. 55.

⁷⁶ ЦДА, ф. 1 – Б, оп.6, а. е. 2592, л. 1-4.

⁷⁷ АМВР, ф. 1, оп. 1, а. е. 3698, л. 1.

се ориентира към използването на нов прием в своите разузнавателни методи, а именно създаването на националистически македонски организации. От докладите и справките на Държавна сигурност за 1957 г. става ясно, че са разкрити няколко такива организации. В повечето случаи те се създават по указание на югославски граждани, посетили Пиринския край.⁷⁹

Механизмът на създаване и на действие на тези организации се изразява в пристигането в България на югославски граждани (почти всички разбира се от Република Македония) с разузнавателни задачи, поставени от УДБ на югославска територия. Задачите се изразяват главно в даването на сведения от политически, стопански и военен характер, както и в предоставянето на информация за настроенията на местното население към Югославия и македонската република. При задоволяващи югославското външно разузнаване първоначални резултати се пристъпва към следващия етап, а именно създаването на организация с промакедонски характер с основна цел „обединението на Македония“. Създадените организации в голямата си част са съставени предимно от младежи, които в мнозинството си са под 18 годишна възраст, както и немалко под 14 години.

Според анализите на Държавна сигурност дейността на югославските граждани, посещаващи временно НРБ, като културни деятели, спортисти, гости на свои близки и др. е основният фактор, който формира създаването

⁷⁹ **АМВР**, ф. 1, оп. 1 а. е.13931, л. 8-23.

на нелегални организации, писане и разпространяване на листовки и т.н.

През 1958 г. инструментите използвани от югославското разузнаване след подобряването на отношенията между България и Югославия остават непроменени. В отчетен доклад, относно работата на окръжно управление „МВР-Благоевград“ по Държавна сигурност за 1958 г., за дейността на югославското разузнаване се казва следното:

„За сега главно тя се изразява в събиране на информации за политическото, стопанско и военно положение у нас, водена на националистическа пропаганда сред населението и агитиране за присъединяването на Пиринска Македония към Вардарска Македония, популяризиране на югославския път към социализма. За изпълнение на горните задачи те използват идващите в нашия окръг гости, отиващи наши граждани на посещение в Югославия и проведените събори.“⁸⁰

През 1958 г. се създават и македонски националистически организации от т.нар. „вражески елементи“ (интелигенция, репресирани и бивши опозиционни дейци), които си поставят за цел активно да работят за развиването на македонско национално съзнание в Благоевградски окръг и откъсването и присъединяването му към Югославия.⁸¹

⁸⁰ **АМВР**, ф.1, оп. 1, а.е. 4001, л. 5-6.

⁸¹ **Пак там.**

През следващите години в докладите на Държана сигурност се застъпва тезата за увеличаващата се активност на югославското разузнаване в Пиринска Македония. В доклад, анализиращ агентурно-оперативната работа в Благоевградски окръг за 1960 г. на Окръжно управление МВР-Благоевград се отбелязва, че:

Особена активност проявява югославското разузнаване чрез своята стара отседнала агентура и гражданите от Югославия идващи на посещение в окръга за подривна шпионска дейност⁸².

Тази тенденция на увеличаване на активността на югославското разузнаване и новият фактор в лицето на националистическите македонски организации се дължи и на факта, че след 1953 г. на много български политемигранти от Пиринска Македония е разрешено да посещават своите роднини на българска територия. Именно роднините, които биват посещавани се превръщат в лесна плячка за добре инструктираните югославски агенти.

В периода 1953-1963 г. Втори отдел на ДС за Пиринска Македония продължава активно да действа срещу опитите на югославското разузнаване да вербува нова агентура в областта. Трябва да се отбележи, че през тези години работата на българското контраразузнаване е далеч по-лека в сравнение с предишния период. Това

82 **АМВР**, Ф. 1, оп. 1, а. е. 4460, л. 4.

се дължи преди всичко на подобрените отношения между България и Югославия. Сега вече разузнаването не е единственият инструмент на югославското разузнаване, няма го и фактическото положение на война по границата. От друга страна при по-свободното движение на хора през границата се създават условия за нови практики в методи на действие на УДБ, към които ДС трябва да се приспособява.

В справка на Държавна сигурност от 10.07.1954 г. се казва, че югославското правителство, възползвайки се от положението си на победител във Втората световна война използва за връзка оцелелите лидери на буржоазните партии, които основните виновници за изграждането на широка разузнавателна мрежа в Народна Република България. На органите на българското контраразузнаване се поставя задачата да „поведе борбата“ срещу югославското разузнаване и да издири и обезвреди неговата агентура.⁸³

В доклад, относно състоянието на контрареволуционните групи в страната и вземането на мерки за подобряване на техните агентурни разработки, за периода от 1951 до 1955 г. се отбелязва, че наред с дейността на множество югославски кадрови разузнавачи срещу НРБ активно работят задгранични центрове, намиращи се на югославска територия. Методите на действие на тези центрове се описват по следния начин:

„В тези центрове се вербоваха и подготвяха агенти

83 **АМВР**, ф. 1, оп.1, а. е. 3426, л. 13-17.

из средата на презрените от народа изменници на Родината, които се изпращаха по нелегални пътища по суша, по въздуха и по море в страната с шпионски и диверсионни задачи. Тези агенти бяха екипирани с оръжие, радиостанции, злато и пари, шифри и средства за тайнописи. На тях им бяха давани указания да установят контакти с бивши офицери и полицаи, с бивши опозиционери, легионери и др. фашисти, от които да създадат дълбоко законспирирани организации за провеждане на шпионска, вредителска, диверсионна и друга подривна дейност.”⁸⁴

Според доклада на ДС агентите, изпращани от задграничните центрове имат за основни задачи организирането на „банди”, както и „движение в различни райони на страната, които да тероризират местното население и да спъват мероприятията на Народната власт.”⁸⁵

Въз основа на тези сведения Политбюро на ЦК на БКП поставя задача пред МВР да засили контраразузнавателната дейност по отношение на Югославия. Като основен въпрос в дневния ред на заседанието на Политбюро се разискват настъпателните действия от страна на югославското разузнаване по време на съборите, провеждани на българо-югославската граница. В крайна сметка се достига до решението българското контраразузнаване по отношение на

84 Цит, **АМВР**, ф. 1, оп. 1, а. е. 61, л. 24.

85 Цит., **Пак там**, л. 26.

Югославия да се оптимизира, като отново се мобилизират контраразузнавателните клетки, създавани из средите на местното население.⁸⁶

В резултат на тези директиви контраразузнавателните структури на Държавна сигурност успяват да се реорганизират и успешно да се противопоставят на югославските разузнавателни набези. В края на 50-те и началото на 60-те години ДС успява да разкрие редица опити на югославското разузнаване за извършване на разузнавателна дейност в Пиринския край. Този факт обаче трудно може да осуети опитите за инфилтриране на все повече агенти на УДБ в Пиринска Македония.

Във връзка с това ново активизиране на югославското разузнаване ръководството на МВР поставя нови задачи пред окръжното и околийските управления на ДС, за мобилизиране на целия кадрови потенциал на службата за неутрализиране на югославските интервенции.⁸⁷

Подготвя се оперативен план за 1962 г., който изяснява новите приоритетни задачи имащи за цел подобряване на работата на органите на МВР и ДС в Благоевградски окръг по югославска линия.⁸⁸

В доклада се поставят конкретни задачи да се заведат предварителни разработки и до края на първото шестмесечие на 1962 г. да се изяснят заслужаващите оперативно внимание сигнали за подозрителни връзки на български граждани в Благоевградски окръг с органи

86 **ЦДА**, ф. 1Б, оп. 64, а. е. 249, л. 1.

87 **АМВР**, ф. 1, оп. 1, а. е. 4460, л. 42.

88 **Пак там**, л. 43.

на УДБ и югославската легация в София следващите инструкции са повече от красноречиви:

"Работата срещу югославското разузнаване да се води активно и настъпателно, като се използва и опита на управление II ДС – по разработката на югославските дипломате-разузнавачи и този на управление III ДС - по реализираната разработка „ОСИ“"⁸⁹.

От наличните документи става ясно, че през периода от 1953 до 1963 г. работата на ДС по линия на югославското разузнаване е придобила нови измерения. Макар и случаите на регистрирани югославски разузнавателни мероприятия да са значително по-малко все още УДБ намира потенциални македонисти в Пиринско. С нормализирането на българо-югославските отношения преминаването на граничната бразда и от двете страни става все по-лесно. Така на територията на Пиринска Македония проникват все повече хора, натоварени с разузнавателни задачи от задграничните центрове на УДБ. Тези хора в мнозинството си са български граждани политемигранти, които след 1953 г. получават правото свободно да посещават своите роднини на българска територия. В много случаи тези хора се оказват идейните вдъхновители на т.нар. македонски националистически организации, които прокламират идеята за присъединяването на Пиринска Македония към Югославия. Така благодарение на

българо-югославското сближение факторът „македонски националистически организации“ се превръща в основен инструмент за действие на югославските разузнавателни служби до 1963 г., а и след това.

След като в изложението се опитахме да изясним първите две поставени в увода цели, относно дейността на югославското разузнаване и на българското контрразузнаване в Пиринския край с няколко изречения ще се опитаме да потърсим значението на югославското разузнаване за налагането на македонско национално съзнание на местното население. През целия разглеждан период югославското разузнаване има основна задача да бъде основният фактор за фабрикуването и поддържането на македонско национално съзнание на населението в Пиринския край. В общи линии през този период, като резултат на двустранните държавни усилия на България и Югославия за налагането на македонска национална идентичност до 1948 г., ако се вярва на преброяването от 1956 г., сред мнозинството от населението на Пиринския край се наблюдава размито национално съзнание – едни се смятат за българи, други за македонци, а трети за македонци с майчин език български.

Югославското разузнаване, като цяло, успешно изпълнява заръките на Белград, за активна дейност в Пиринския край. От гледна точка на присъствието на югославската и респективно на македонистката идея в

Пиринска Македония може да се каже, че югославското разузнаване действа успешно, като се има предвид, че в периода от 1948 до 1953 г. то на практика е единственият реален югославски фактор, който упражнява югославско/македонско влияние на българска територия. Тези действия на югославското разузнаване спомагат за формирането на нов тип македонизъм, който спокойно можем да наречем периферен. През периода 1948-1963 г. македонизмът вече няма официални съюници в България. Единствено Белград и Скопие, заедно с ръководените от разузнаването националистически „македонски“ организации са заинтересовани да го представят като самостоятелен и масов, жестоко преследван от българските власти феномен.

Резултатите, които постига разузнаването са пряко свързани с криволичещия път на българската държавна политика по македонския въпрос. Този път завършва с решенията на мартенския пленум на ЦК на БКП от 1963 г. Формулирано е категорично становище, че населението в Пиринска Македония не е и не може да бъде национално малцинство, а само и единствено неразделна част от българската нация. По отношение на македонската нация във Вардарска Македония становището на българските управляващи е изградено върху тезата, че съществуването на македонска нация там се осъществява на антибългарска основа, чрез денационализация на българското население.

След изнесените факти за югославското разузнаване резонно изниква и въпросът дали всички тези разкрития,

за разузнавателната дейност на югославските агенти са реални или са фабрикувани. Сега, след преглеждането на достатъчен брой документи с увереност можем да кажем, че и двата варианта присъстват в българската съдебна практика по югославската шпионска линия. В скалъпените съдебни процеси, почиващи върху измислени доказателства прозира желанието на българската власт несправедливо да обвинява противниците си в шпионска дейност в полза на Югославия. Такива са знаковите публични съдебни процеси срещу „враговете с партиен билет“ в лицето на Трайчо Костов и Денчо Знеполски, например. Провееждани са и съдебни процеси, за измислена шпионска дейност на остатъци от опозиционни групи, като „михайловисти“, „николапетковисти“, „земеделци“ и „анархисти“. Разбира се, обаче редом със стъкмените обвинения има и реални такива. Това са многобройните информации от по-низовите нива на структурите на Държавна сигурност в Пиринска Македония, каквито са околийските управления на ДС. Там информацията е далеч по-достоверна, тъй като въпросните звена се облягат на всекидневната си работа по направлението „югославско разузнаване“. С други думи, можем да направим следното, макар и условно, разграничение на информацията за реалните и мнимите югославски разузнавателни акции в Пиринския край. От документите, прегледани до момента е ясно, че когато става въпрос за фабрикуване на югославски шпиони, действащи на българска територия информацията за тях се движи от горе на долу, т.е. от ръководните нива

към по-низовите структури, които започват да търсят и да намират желаните югославски шпиони, които зъдължително признават вината си. В обратния случай, т.е., когато става дума, за реални разузнавателни действия те са разкривани от службите работещи по места с помощта на информатори и други сътрудници. При тези случаи доказателствата са многобройни, разработките са налице и процесите почиват върху реални обвинения.

След представеното хронологично изложение, изведено предимно от документите на Държавна сигурност отговорът на въпроса, поставен в заглавието на статията „Югославското разузнаване в Пиринския край (1948-1963 г.) – мит или реалност“, като че ли се намества от само себе си. В дневника на бившия югославски посланик в София между 1953 и 1956 г. Мита Милкович например е разкрита комичната страна на взаимната парония и „шпиономания“. Описани са многобройни случаи на безсмислени провокации и от двете страни, агенти, за които вече не се знае на кого служат, случаи на шпиони, разстреляни от собственото си разузнаване, след като са натопени от агент-провокатори на чуждото разузнаване, югославски дипломати, играещи си на шпионаж с обикновени български граждани и пр.⁹⁰ В дневника на Милкович ясно личи безсмислието на много от действията на УДБА, което в много случаи „шпионира“ заради самото шпиониране. Много често доносите били

⁹⁰ За повече подробности вж. **Милковић, М.** Бурнедипломатске године. Из софијског дневника – 1935-1956. Београд, 1995., и по-специално с. 88-91.

писани по план – агентите трябвало непрекъснато да събират все повече и повече доноси. Същото се отнася и до броя на вербуваните лица – т.е. повече вербувани, по-добре свършена работа от страна на съответния служител на УДБА. Това разбира се, едва ли е създавало условия за събиране на качествени сведения и изграждане на стабилна мрежа. Подобни лични спомени намекват, че много често разузнаванията и контраразузнаванията симулират дейност, за да си придадат много по-голямо значение пред партийните и държавните ръководители. Може би това донякъде се отнася и до действията на югославското разузнаване в Пиринския край.

THE YUGOSLAV INTELLIGENCE SERVICE IN THE REGION OF PIRIN (1948-1963) – MYTH AND (OR) REALITY

Marian Gyaurski

This paper is part of author's MA thesis dedicated to the Yugoslavian Intelligence Services in the region of Pirin Macedonia. The bilateral relations between Bulgaria and Yugoslavia are one of the most interesting and researched topics by the Bulgarian historians after World War II. Now, after the opening of the Archives of the Bulgarian State Security Services, the scholars have the opportunity to make a research on other aspects of this issue as well. This work presents the structure and the main activities of the Yugoslavian Intelligence Services in the region of Pirin Macedonia. The article is based on the documents of "The Committee for Disclosing the Documents and Announcing Affiliation of Bulgarian Citizens of Intelligence Services of the Bulgarian National Armed Forces", "The Archives State Agency" and „Diplomatic Archive of Ministry of Foreign Affairs“.